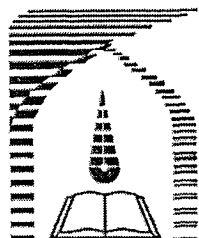

۱۱۲۴۲

۱۷۱/۱۰۰۲۱۵
۱۷۱/۱۰۱

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۰۵۱۰۷

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم اقتصادی

بررسی تأثیر توسعه مالی بر فقر و نابرابری در کشورهای
عضو اوپک (OPEC) با تأکید بر ایران

۱۳۸۷ / ۹ / ۱۲

مجید آقایی خوندابی

استاد راهنما:

دکتر عباس عساری

استاد مشاور:

دکتر علیرضا ناصری

خرداد ۱۳۸۷

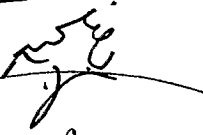

۱۰۵۸۰۷

کتابخانه مرکزی
دانشگاه تربیت مدرس

به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه کارشناسی ارشد آقای مجید آقایی خوندابی تحت عنوان «بررسی تأثیر توسعه مالی بر فقر و نابرابری در کشورهای عضو اوپک با تأکید بر ایران» را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر عباس عساری	استادیار	
۲- استاد مشاور	دکتر علیرضا ناصری	استادیار	
۳- استاد ناظر	دکتر رضا نجارزاده	استادیار	
۴- استاد ناظر	دکتر نادر مهرگان	استادیار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر رضا نجارزاده	استادیار	

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین‌نامه‌ها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و استاد راهنما نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم‌الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود. ۱۳۸۴/۶/۱۰

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته علم الهیات است که در سال ۸۷ در دانشکده علوم الهی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر عباسی، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر علمیه، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر علمیه، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب محمد آقایی دانشجوی رشته علم الهیات مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: محمد آقایی
تاریخ و امضا:

تقدیم به پدر و مادرم

که وجودم برایشان همه رنج بود و وجودشان برایم همه مهر

تقدیم به همسرم، یگانه فرشته ی پاک زندگیم،

به پاس صبوری هایش

و تقدیم به برادرانم که در طول زندگی از هیچ گونه کوشش و فداکاری برایم دریغ ننموده اند.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس سزاوار خدایی است که به ما قدرت آموختن عطا کرد و در مسیر کسب علم، دانش و زندگی ما را یاری نمود. حال که به حول و قوه الهی پایان نامه اینجانب به پایان رسیده است، بر خود واجب می دانم از کلیه عزیزانی که مرا در جهت اتمام این پایان نامه یاری نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم:

از خانواده عزیزم که همواره پشتوانه من بودند و از همسرم که در تمامی مراحل انجام این کار با صبر و بردباری وافر همراهی ام نمودند، بی نهایت سپاسگزارم.

از استاد گرانمایه ام جناب آقای دکتر عباس عساری که با صبر و حوصله و کمک های بی دریغشان زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده داشتند و اینجانب افتخار شاگردی ایشان را داشتم و از علم، اخلاق و منش ایشان بسیار بهره مند شدم، صمیمانه تشکر می نمایم.

از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر علیرضا ناصری که استاد مشاور این پروژه بودند و از علم و دانش خویش مرا بهره مند ساختند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

از اساتید محترم داور این پایان نامه جناب آقای دکتر نادر مهرگان و دکتر رضا نجارزاده که با ارائه نکات دقیق و موشکافانه بر غنای هر چه بیشتر این تحقیق افزودند، کمال سپاسگذاری را دارم.

از همکاری صمیمانه کارشناس محترم و زحمت کش آموزش گروه اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس، جناب آقای نجفی کمال تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین از تمامی دوستان عزیزی که در انجام این پایان نامه مرا یاری نمودند، سپاسگزارم.

چکیده

رابطه علی بین توسعه مالی و رشد اقتصادی از جمله روابط کلان اقتصادی می باشد که در مطالعات تجربی مکرراً مورد واکاوی قرار گرفته است. همزمان با تکامل مباحث مرتبط با توسعه مالی، توجهات از رشد اقتصادی به دیگر جنبه های رفاه اقتصادی معطوف شده است. در این تحقیق سعی شده است با توجه به تحقیقات اولیه ای که ارتباط بین توسعه مالی و رشد اقتصادی و همچنین رشد اقتصادی با کاهش فقر را مشخص کرده اند، فرآیند علت و معلولی که ارتباط دهنده توسعه مالی، رشد اقتصادی و فقر و نابرابری است، در کشورهای عضو اوپک طی دوره زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ به بوته آزمون گذارده شود. مدلسازی داده ها و اطلاعات آماری این تحقیق بر پایه مدل های پانل پویا^۱ (DPD) و پانل ایستا^۲ (SPD) قرار گرفته و روابط موجود بین متغیرها با استفاده از تخمین زن های، گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)^۳، اثرات ثابت و اثرات تصادفی برآورد شده است. نتایج این مطالعه تجربی حاکی از این است که توسعه مالی از طریق تأثیر بر رشد اقتصادی می تواند سهم بسزایی در کاهش فقر و نابرابری در این کشورها داشته باشد.

واژگان کلیدی: توسعه مالی، فقر و نابرابری، مدل های پویا و استاتیک پانل، گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)

---

¹ Dynamic Panel Data

² Static Panel Data

³ Generalized Method of Moments

فهرست مطالب

عنوان صفحه

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- تعریف مسأله و بیان سئوالهای اصلی تحقیق	۴
۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق	۶
۱-۴- فرضیه های تحقیق	۸
۱-۵- اهداف تحقیق	۹
۱-۶- روش انجام تحقیق	۹
۱-۷- روش ها و ابزار گردآوری اطلاعات	۹
۱-۸- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات	۱۰
۱-۹- جامعه آماری	۱۱
۱-۱۰- تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی	۱۱
۱-۱۰-۱- توسعه مالی	۱۱
۱-۱۰-۲- تعریف فقر	۱۲
۱-۱۱- مشکلات و تنگناهای تحقیق	۱۲

فصل دوم : مبانی نظری و مطالعات تجربی

۱-۲- جایگاه بخش مالی در اقتصاد	۱۴
۱-۱-۲- بازارهای مالی	۱۴
۱-۱-۱-۲- بازار پول	۱۵
۱-۱-۲-۲- بازار سرمایه	۱۵
۱-۲-۱-۲- سیستم مالی	۱۷
۱-۲-۳-۱-۲- موسسات سیستم مالی	۱۷

- ۱۸-۱-۳-۱-۲- موسسات مالی بانکی..... ۱۸
- ۱۸-۲-۳-۱-۲- موسسات مالی غیر بانکی..... ۱۸
- ۱۸-۱-۲-۳-۱-۲- کارگزاران..... ۱۸
- ۱۹-۲-۳-۱-۲- بانک های سرمایه گذاری..... ۱۹
- ۱۹-۳-۲-۳-۱-۲- معامله گران..... ۱۹
- ۲۰-۴-۲-۳-۱-۲- صندوق های بازنشستگی خصوصی..... ۲۰
- ۲۰-۵-۲-۳-۱-۲- شرکت های سرمایه گذاری..... ۲۰
- ۲۰-۶-۲-۳-۱-۲- شرکت های سرمایه گذاری بازار پول..... ۲۰
- ۲۱-۷-۲-۳-۱-۲- شرکت های بیمه عمر..... ۲۱
- ۲۱-۸-۲-۳-۱-۲- شرکت های تأمین مالی..... ۲۱
- ۲۱-۴-۱-۲- سیستم مالی پایه اوراق بهادار در مقابل سیستم مالی پایه بانکی..... ۲۱
- ۲۲-۲-۲- وظایف و کارکردهای نظام مالی..... ۲۲
- ۲۲-۱-۲-۲- نظارت نزدیک بر مدیران و اعمال کنترل بر شرکتها..... ۲۲
- ۲۲-۲-۲- تجهیز و تحرک بخشیدن پس اندازها..... ۲۲
- ۲۳-۳-۲-۲- کسب اطلاعات درباره سرمایه گذاری و تخصیص منابع..... ۲۳
- ۲۳-۴-۲-۲- سهولت بخشیدن به مبادله کالا و خدمات..... ۲۳
- ۲۳-۵-۲-۲- متنوع سازی و مدیریت ریسک..... ۲۳
- ۲۴-۳-۲- شاخص های توسعه مالی..... ۲۴
- ۲۶-۴-۲- مفاهیم مختلف فقر..... ۲۶
- ۲۷-۵-۲- تعریف خط فقر..... ۲۷
- ۲۸-۶-۲- روشهای اندازه گیری خط فقر..... ۲۸
- ۳۱-۷-۲- شاخص های فقر..... ۳۱
- ۳۱-۱-۷-۲- شاخص نسبت افراد فقیر..... ۳۱
- ۳۱-۲-۷-۲- شاخص شکاف فقر..... ۳۱
- ۳۲-۳-۷-۲- شاخص نسبت شکاف درآمد..... ۳۲

- ۳۳ ..... ۴-۷-۲- شاخص فقر سن (S).....
- ۳۵ ..... ۵-۷-۲- شاخص های فقر فاستر، گریب و توریک (F-G-T).....
- ۳۷ ..... ۸-۲- توزیع درآمد.....
- ۳۷ ..... ۹-۲- معیارهای نابرابری.....
- ۳۹ ..... ۱۰-۲- شاخص های اندازه گیری توزیع درآمد.....
- ۳۹ ..... ۱-۱۰-۲- مقایسه گروه های درآمدی.....
- ۴۰ ..... ۲-۱۰-۲- سطح درآمد.....
- ۴۰ ..... ۳-۱۰-۲- نسبت هزینه شهری و روستایی.....
- ۴۰ ..... ۴-۱۰-۲- ضریب جینی.....
- ۴۲ ..... ۱-۴-۱۰-۲- منحنی لورنز.....
- ۴۳ ..... ۵-۱۰-۲- ضریب تایل.....
- ۴۴ ..... ۶-۱۰-۲- ضریب اتکینسن.....
- ۴۵ ..... ۱۱-۲- توسعه مالی ، رشد اقتصادی و کاهش فقر.....
- ۴۹ ..... ۱۲-۲- کارکردهای سیستم مالی و چگونگی تاثیر آن بر رشد اقتصادی.....
- ۵۱ ..... ۱-۱۲-۲- سیستم مالی کارا، هزینه منابع لازم برای رشد اقتصادی را کاهش می دهد.....
- ۵۲ ..... ۲-۱۲-۲- اثر توسعه مالی بر نرخ پس انداز مبهم است.....
- ۵۲ ..... ۳-۱۲-۲- سیستم مالی کارا بهره وری سرمایه را افزایش می دهد.....
- ۵۴ ..... ۱۳-۲- رشد اقتصادی و فقر.....
- ۵۵ ..... ۱-۱۳-۲- نظریه دور باطل فقر.....
- ۵۵ ..... ۲-۱۳-۲- نظریه رشد متوازن.....
- ۵۷ ..... ۳-۱۳-۲- نظریه U معکوی کوزنتس.....
- ۵۸ ..... ۱۴-۲- توسعه مالی، نابرابری و فقر.....
- ۵۹ ..... ۱۵-۲- توسعه مالی و توزیع درآمد.....
- ۵۹ ..... ۱-۱۵-۲- فرضیه U معکوس گرین وود و جو وانویچ.....
- ۶۲ ..... ۲-۱۵-۲- مدل ناکامل بودن بازار سرمایه آگیون و بولتون.....

- ۶۵ ..... ۳-۱۵-۲- فرضیه خطی در مورد نابرابری- تأمین مالی
- ۶۸ ..... ۱۶-۲- توسعه مالی، رشد اقتصادی، نابرابری، فقر
- ۶۹ ..... ۱-۱۶-۲- رشد سرریز
- ۶۹ ..... ۲-۱۶-۲- رشد فقرزا
- ۷۰ ..... ۳-۱۶-۲- رشد فقرزدا
- ۷۲ ..... ۱۷-۲- رشد فقرزدا چگونه اندازه گیری می شود؟
- ۷۴ ..... ۱۸-۲- روش برآورد اثر خالص رشد اقتصادی بر فقر
- ۸۰ ..... ۱۹-۲- مطالعات انجام شده قبلی
- ۸۰ ..... ۱-۱۹-۲- مطالعات مربوط به توسعه مالی و رشد اقتصادی
- ۸۳ ..... ۲-۱۹-۲- مطالعات انجام شده در زمینه توسعه مالی و نابرابری
- ۸۵ ..... ۳-۱۹-۲- مطالعات انجام شده در مورد رشد اقتصادی، نابرابری و فقر
- ۸۸ ..... ۴-۱۹-۲- مطالعات انجام شده در زمینه توسعه مالی و فقر

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

- ۹۲ ..... ۱-۳- مدلسازی در قالب داده‌های تابلویی
- ۹۲ ..... ۲-۳- مزایای استفاده از داده‌های تابلویی
- ۹۵ ..... ۳-۳- مدل کلی داده‌های تابلویی
- ۹۷ ..... ۴-۳- تخمین زنده‌های GMM
- ۹۷ ..... ۱-۴-۳- روش گشتاورها
- ۹۷ ..... ۱-۱-۴-۳- شرایط گشتاوری
- ۹۸ ..... ۲-۱-۴-۳- روش تخمین گشتاورها
- ۹۹ ..... ۲-۴-۳- تخمین روش تعمیم یافته گشتاورها
- ۱۰۰ ..... ۱-۲-۴-۳- تعریف تخمین زنده GMM
- ۱۰۰ ..... ۲-۲-۴-۳- تخمین ماتریس کوواریانس
- ۱۰۱ ..... ۵-۳- مدل داده‌های ترکیبی پویا

- ۱۰۵ ..... ۶-۳- تخمین زن های اثرات ثابت و تصادفی
- ۱۰۷ ..... ۱-۶-۳- آزمون F
- ۱۰۸ ..... ۲-۶-۳- آزمون هاسمن: انتخاب بین اثرات ثابت یا تصادفی

فصل چهارم : تخمین و برآورد مدل

- ۱۱۱ ..... ۱-۴- توسعه مالی، رشد اقتصادی، فقر و نابرابری
- ۱۱۵ ..... ۲-۴- داده ها و اطلاعات آماری مدل
- ۱۱۶ ..... ۳-۴- آزمون ریشه واحد پانل برای ایستایی متغیرها
- ۱۱۷ ..... ۵-۴- تخمین مدل
- ۱۱۸ ..... ۱-۵-۴- توسعه مالی و رشد اقتصادی
- ۱۲۵ ..... ۲-۵-۴- توسعه مالی و نابرابری
- ۱۳۰ ..... ۳-۵-۴- توسعه مالی و فقر
- ۱۳۳ ..... ۶-۴- آزمون هم انباشتگی پانل
- ۱۳۴ ..... ۷-۴- توسعه مالی، رشد، نابرابری و فقر
- ۱۳۵ ..... ۸-۴- آیا رشد اقتصادی به نفع افراد فقیر بوده است؟
- ۱۳۶ ..... ۹-۴- توسعه مالی و فقر و نابرابری در ایران
- ۱۳۶ ..... ۱-۹-۴- توسعه مالی و نابرابری
- ۱۳۷ ..... ۱-۱-۹-۴- بررسی ایستایی و نایستایی متغیرها
- ۱۳۸ ..... ۲-۱-۹-۴- تخمین مدل و تفسیر ضرایب
- ۱۳۹ ..... ۲-۹-۴- توسعه مالی و فقر در ایران
- ۱۴۰ ..... ۱-۲-۹-۴- تخمین مدل و تفسیر ضرایب
- ۱۴۱ ..... ۳-۹-۴- هم انباشتگی و آزمون انگل - گرنجر (EG)

فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادها

۱۴۵	.....	۱-۵ خلاصه تحقیق
۱۴۷	.....	۲-۵ نتیجه گیری
۱۴۹	.....	۳-۵ پیشنهادها
۱۵۱	.....	منابع و مأخذ

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۴-۱- ماتریس همبستگی متغیرها.....	۱۱۵
جدول ۴-۲- بررسی ایستایی و نایستایی متغیرهای تحقیق.....	۱۱۷
جدول ۴-۳- تأثیر توسعه مالی بر رشد اقتصادی در کشورهای عضو اوپک.....	۱۲۳
جدول ۴-۴- آزمون نظریه U معکوس کوزنتس و بررسی تأثیر توسعه مالی بر نابرابری.....	۱۲۷
جدول ۴-۵- برآورد تأثیر غیر مستقیم توسعه مالی بر نابرابری.....	۱۲۹
جدول ۴-۶- تأثیر توسعه مالی بر فقر.....	۱۳۲
جدول ۴-۷- نتایج آزمون هم انباشتگی پانل.....	۱۳۳
جدول ۴-۸- نتایج آزمون ریشه واحد دیکی-فولر.....	۱۳۷
جدول ۴-۹- توسعه مالی و نابرابری در ایران.....	۱۳۸
جدول ۴-۱۰- توسعه مالی و فقر در ایران.....	۱۴۰
جدول ۴-۱۱- نتایج آزمون انگل-گرنجر.....	۱۴۳

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۲-۱- منحنی لورنز.....	۴۳
نمودار ۲-۲- رابطه رشد اقتصادی، نابرابری و کاهش فقر.....	۴۹
نمودار ۴-۱- رابطه توسعه مالی و کاهش فقر.....	۱۱۱

فصل ۱

کلیات تحقیق

سطوح بالای فقر و نابرابری درآمدی ویژگی اساسی بسیاری از نقاط جهان می باشد. در سال ۱۹۹۸ حدود ۱/۲ میلیارد نفر در سراسر جهان با درآمد کمتر از ۴۰۰ دلار در سال زندگی می کردند. در طی دهه ۱۹۹۰، ۲۰ درصد فقیر جمعیت در کشورهایی که از درآمد متوسط برخوردار بودند، تنها کمتر از ۶٪ تولید ناخالص داخلی را دریافت می کردند (دمیرگیو کونت و لوین^۱، ۲۰۰۷)، اگر چه در تحقیقات بین کشوری قبلی نشان داده شده است که افراد فقیر همانند بقیه جمعیت از رشد اقتصادی نفع می برند (دلار و کرای^۲، ۲۰۰۲). برخی از مطالعات نیز نشان داده‌اند که رشد درآمد متوسط بیشترین سهم را در کاهش فقر ملی دهه‌های اخیر داشته است (کرای^۳، ۲۰۰۳). اما مطالعات موردی نشان داده‌اند که رابطه بین رشد، فقر و توزیع درآمد بسیار پیچیده تر می باشد (فریرا و باروس^۴، ۱۹۹۸). بسلی و بورگس^۵ (۲۰۰۳)، نشان دادند که یک نرخ رشد ۳/۸ درصدی GDP سرانه در کشورهای در حال توسعه نیاز خواهد بود تا به اهداف توسعه هزاره یعنی کاهش فقر به حدود نصف تا قبل از سال ۲۰۱۵ برسیم. همچنین همین مولفان می گویند که یک انحراف استاندارد یک واحدی در کاهش نابرابری، فقر را حدود نصف در آمریکای لاتین و بیشتر از نصف در جنوب صحرای آفریقا کاهش می دهد. محاسبات آنها بیان می کند که رشد کلی و تغییر در نابرابری دو مکانیسم در کاهش فقر می باشد.

بررسی فقر و عوامل تأثیر گذار بر آن از جنبه های مختلف اهمیت دارد و قابل بررسی است. نارسائیهای بخش های اقتصادی، رکود، بیکاری شدید، تغییرات جمعیتی و سایر عوامل اجتماعی و اقتصادی مختلف موجب شده است تا خانوارهای کم درآمد در اکثر کشورهای دنیا به طور جدی در

¹ Demirguc- kunt & Levin

² Dollar and Kraay

³ Kraay

⁴ Ferreira and Paes de Barros

⁵ Besley and Burgess

معرض فقر قرار بگیرند و اقشار محروم از کمک های دولت و سایر پیشرفت های موجود در جامعه بهره-مند نشوند. لذا توجه و نگرشی نو به موضوع فقر و عوامل تأثیر گذار بر آن ضرورت پیدا می کند. بر اساس مطالعات انجام شده قبلی، یکی از عواملی که می تواند بر پدیده فقر در جوامع مختلف تأثیر گذار باشد، توسعه بازارها و موسسات مالی است (بک، کونت و لوین^۱، ۲۰۰۷). بک و همکاران نشان دادند که حدود ۴۰ درصد از تأثیر بلند مدت توسعه مالی بر رشد درآمدی دهک پائین جمعیت به خاطر تأثیر توسعه مالی بر کاهش نابرابری و ۶۰ درصد آن به خاطر تأثیر توسعه مالی بر رشد اقتصادی است. همچنین موقعی که توسعه مالی با افزایش رشد اقتصادی همراه باشد تأثیر آن بر افزایش درآمد سرانه فقیرترین بخش جمعیت افزایش می یابد.

در مطالعات دیگر نیز به موضوع تأثیر توسعه مالی بر فقر و نابرابری تأکید شده است و همچنین در سالهای اخیر در مورد چگونگی تأثیری که سیستم های مالی اقتصادی و موسسات مالی بر رشد اقتصادی دارد و برعکس مطالبی نوشته شده است. اما بررسی تجربی در مورد تأثیر توسعه مالی بر کاهش فقر به نحوی که یک مجموعه از وابستگی های درونی بین توسعه مالی، رشد اقتصادی، نابرابری و کاهش فقر را منظور کرده باشد انجام نشده است. لذا در این مطالعه کوشش شده است تا با توجه به مبانی نظری موجود فرایند علت و معمولی که ارتباط دهنده رشد و توسعه بخش مالی و کاهش فقر و نابرابری است، در کشورهای عضو اوپک و برای دوره زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. جهت بررسی این موضوع از داده های تابلویی و مدل های پانل دیتای پویا و ایستا استفاده شده است. تأثیر توسعه مالی بر فقر و نابرابری به طور جداگانه برای ایران نیز با تحلیل سری زمانی بررسی شده است.

---

¹ Beck, Kunt & Levin

۲-۱- تعریف مسأله و بیان سئوالهای اصلی تحقیق

به نظر می‌رسد یکی از مهمترین مسائلی که امروزه ساختار اقتصادی کشورها را تحت تأثیر قرار داده و بالطبع تأثیراتی نیز بر مسئله فقر خواهد گذاشت بحث آزاد سازی اقتصادی است، آزاد سازی شامل مجموعه اقداماتی به منظور برداشتن کنترل های دولتی از بازارهای مالی، کالا و خدمات، کار و بخش خارجی و واگذاری آن به مکانیسم بازار می‌باشد. آزادسازی اقتصادی را از جنبه های مختلف مانند توسعه تجاری، توسعه مالی و خصوصی سازی می‌توان مورد کاوش قرار داد، که هر یک به نوبه خود بر متغیرهای کلان اقتصاد تأثیر می‌گذارند. تعمیق و توسعه بازارهای مالی یکی از جنبه های آزادسازی است که پیرامون ارتباط آن با متغیرهای کلان اقتصاد بحث های زیادی وجود دارد و تأثیرات قابل ملاحظه‌ای نیز بر اقتصاد خواهد داشت. فقر و مشکلات ناشی از آن یکی از پیچیده ترین مسائلی است که همواره پیش روی بشر قرار داشته و به عنوان یک پدیده هولناک مانعی برای توسعه پایدار محسوب گشته است. شکل‌گیری این پدیده خطرناک ناشی از عملکرد تدریجی نظام های موجود در جامعه بشری می‌باشد و بسته به شرایط زمانی و مکانی علل و عوامل مختلفی بر آن اثرگذار بوده و ماهیت آن را شکل داده‌اند. بنابراین فقر یک مسئله چند بعدی بوده و بایستی آنرا از جنبه های مختلف مورد بررسی قرار داد. نظریه های اقتصادی علت اصلی فقر را درآمدهای پایین و عدم بهره مندی گروه های فقیر از فرصت های لازم برای کسب درآمد و فعالیت های مولد می‌دانند. براین اساس نظریه های سنتی توسعه عمدتاً با هدف قرار دادن دستیابی به رشد اقتصادی بالاتر و ایجاد فرصت های مناسب اقتصادی برای گروه های کم درآمد به عنوان محور، به استراتژیهای توسعه پرداخته‌اند. اما امروزه مطالعات تجربی و نظری در کشورهای در حال توسعه نشان داده است که علی‌رغم افزایش نرخ رشد اقتصادی در طی سالیان گذشته هنوز هم این کشورها درگیر فقر و مشکلات ناشی از آن می‌باشند و گروه‌های کم درآمد و فقیر این کشورها از منافع ناشی از این رشد بهره‌ای نبرده‌اند به عبارت دیگر رشد

اقتصادی به تنهایی ماهیت فواید توزیعی آن را تعیین نخواهد کرد و به ابزارها و سیاست هایی احتیاج دارد که بتواند همراه با رشد اقتصادی مستمر به کاهش فقر نیز منجر شود. از جمله این ابزارها می توان اعتبارات_ بهره مندی از خدمات مالی و اعتباری _ را به عنوان ابزار موثری برای کاهش فقر مطرح نمود. چرا که امکان مشارکت گسترده تر گروههای فقیر و کم درآمد جامعه را در فعالیت های اقتصادی فراهم می آورد. اما توسعه نیافتگی بازارهای مالی در کشورهای در حال توسعه استفاده از این ابزار را برای گروه های کم درآمد با ریسک قابل توجهی همراه نموده است زیرا به دلیل وجود بازارهای مالی ناقص و ناکارآمد در این کشورها از یک طرف تعداد کثیری از افراد امکان دسترسی مالی را ندارند و از طرف دیگر نیز تجهیز منابع و پس اندازها به شکل کاملاً مناسبی صورت نمی گیرد. با وجود چنین ساختار مالی ناکارآمدی فرایند انباشت سرمایه به تأخیر می افتد، زمینه های ایجاد فرصت های جدید شغلی محدود گشته و هزینه استفاده از منابع مالی به شدت افزایش می یابد. همچنین به علت عدم توان کافی نظام مالی برای تخصیص پس اندازها به سرمایه گذاریهای مولد این پس اندازها به شکل سرمایه گذاریهای غیر مولد (زمین، طلا و ...) در می آیند.

در سال های اخیر در مورد چگونگی تأثیری که سیستمهای مالی اقتصادی بر رشد دارد و بر عکس، مطالب زیادی نوشته شده است. همچنین تحقیقاتی به صورت پراکنده و جداگانه در مورد رابطه بین رشد اقتصادی، توزیع درآمد و کاهش فقر نیز انجام شده است. اما بررسی تجربی در مورد تأثیر توسعه مالی بر کاهش فقر به نحوی که یک مجموعه از وابستگی های درونی بین توسعه مالی، رشد اقتصادی، نابرابری درآمدی و کاهش فقر را منظور کرده باشد، انجام نشده است. لذا مهمترین مسئله ای که این پایان نامه به دنبال تبیین آن است، بررسی اثرات توسعه مالی بر رشد، فقر و نابرابری در کشورهای عضو اوپک در دوره زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ می باشد. به منظور تبیین این مسئله، سئولات تحقیق به شرح زیر مطرح می باشند: